

BALOGH TIBOR

ADALÉK A PSZICHIKUS EGYENSÚLYI SÉMA ÉS A SZOCIÁLIS NORMÁK KÖZÖTTI RELÁCIÓ TERMÉSZETÉHEZ

Dolgozatunkban a szociális normák és a pszichikus egyensúlyi séma közötti összefüggésekhez kívánunk adalékot nyújtani.

Az első részben néhány, véleményünk szerint szorosan összefüggő tanulmányt reflektálunk. E tanulmányok ma már klasszikusnak számító szociálpszichológiai stúdiumok bizonyos megfontolásának eredményeként elsősorban a baráti kapcsolatokat (a barátság normája) kérdéseit elemzik.

Munkánk második részében a normák képződésében szerepet játszó *szociális kategorizáció* kérdéskörét vázoljuk.

Végül a szociálpszichológiai vizsgálódások itt érintett körének előképét megjelölve, a *középnek* (a kiegyensúlyozottság, a harmónia) Lukács által az esztétikában és az etikában javasolt kitüntetésére utalunk.

Dolgozatunk jellege: *elméleti pszichológiai*. Pataki-igen szellemesen ír a különböző pszichológiák tárgykeresésének nehézségeiről. Az ő felosztását követve azt mondhatjuk — az elméleti jelző az általunk használt összetételben kutatási *módszert* jelez, de ugyanakkor a kutatás tárgyára is utal: elméleti azért, mert elsősorban rendszerezésre törekszik — a filozófiához hasonlóan —, s ha reflektál is experimentális eljárásokat, olyan eljárások ismertetésére hagyatkozik, amelyeknek megtervezői, interpretálói pszichológián kívüli fragmentumokra is figyelemmel vannak: esetünkben etikai, filozófiai fragmentumokra.

Elméleti továbbá, mert a szociálpszichológia néhány — olykor lényeges kérdésekben eltérő — kutatási módszerének, aspektusának, iskolájának számbavételére, összehasonlítására tesz — bizonyos szempontokat rendező elvként elfogadva — kísérletet.

Dolgozatunk jellegének bemutatását konkrétabbá téve: a francia szociálpszichológián belül az Aix-en-Provence-i iskoláról, az iskola általunk kiválasztott képviselőiről is szükséges egy-két előzetes megállapítás.

A francia szociálpszichológiában az 1968-as év korszakhatár. 1968 májusának eseményei két felfedezéshez vezettek. A francia szociálpszichológia ekkor reflektált először tudatosan a forradalomra, mint szociálpszichológiai jelenségre, s a marxizmus elméletének rendszerére, mint a szociálpszichológia számára heurisztikus jelentőségű tényezőre. A marxizmus elméleti rendszeréből különösen az osztályviszony fogalma, leírása keltette fel a francia szociálpszichológusok érdeklődését.

A bemutatásra kerülő Aix-en-Provence-i szociálpszichológusokra is jellemzőek az imént leírtak. Vizsgálataikban a pszichikus egyensúlyelmélet formalista felfogásával szemben fejtik ki oppozíciójukat. A formalista felfogás értelmében (Heider szerint) a „Barátaim barátai a barátaim” típusú kijelentésekben az a tény, hogy *barátaim barátairól* mondunk ítéletet, önmagában implikálja a mondatot egészévé tevő *barátaim* kategória alkalmazását. E típusú kijelentések az ember antropológiai sajátosságáról

áruklodnak, és természetszerűen nélkülöznek mindenféle osztály- és szociális jelleget. A pszichikus egyensúlyi séma vizsgálata esetén hasonlóan inkonzisztensnek mondja az osztály- és szociális kritériumokat Cartwright és Harary is. Szerintük a pszichikus egyensúlyi séma sajátosságai mentesek ezen kritériumoktól.

A pszichikus egyensúly kérdéseit tanulmányozó Aix-en-Provence-i szociálpszichológusok visszautasítják Heider, Cartwright és Harary antropologizálását, formalizmusát. Codol szerint a barátság/ellenségesség megnyilvánulása elválaszthatatlan a felfogásbeli egyetértés/egyet nem értés szociálisan normatív megnyilvánulásától, azaz szociális jellegű. Flament, Poitou, Rossignol, Pichevin is szociális lényegüként interpretálják a pszichikus egyensúlyi sémát. Közülük Flament a legtájékozottabb a marxizmus klasszikus irodalmában, ő a leginkább marxista beállítottságú. Poitou (aki kevésbé elkötelezett) az ember szociális lény voltát olyan marxistaszerű megközelítéssel kívánja feltárni, amely megközelítésben összekapcsolódik a marxista jelleg a pszichoanalízis Lacan-féle változatával.

Azok a kísérletek, amelyekről dolgozatunk következő részében számot adunk, az egyensúlyi sémát eredményként: szocializálódásként példázzák. A baráti/ellenséges kapcsolatok kialakulásának, leképzésének szociális vonásait maguk a kísérleti helyzetek involválják. A bemutatásra kerülő kísérletek, koncepciók csoportképe talán csak egy fokkal kevésbé tűnik naivnak Heider antropologizálásánál. Ez azonban egyrészt látszat: az osztályérdek dinamizmusának megragadására igen frappáns kísérletet tesz pl. Pichevin és Poitou akkor, amikor a munkavállaló—munkaadó antagonisztikus oppozíciót a 20 éves — 40 éves életkori „antagonizmus”-sal veti egybe — az egyensúlyi séma kialakulásának regisztrálása során. Másrészt úgy véljük, elfogadható és extrapolálható Garainak az a megállapítása, amely az 1968 májusa utáni párizsi szociálpszichológusokra vonatkozik: „A naiv rácsodálkozás... miként a régi görögök hitték, itt is kezdete lehet olyan felismeréseknek, amelyekre a szociálpszichológiának mindennél nagyobb szüksége van.” (Garai, 53).

A pszichikus egyensúlyi séma: a szociális normák egyfajta manifesztációja

Szociálpszichológiai kísérletek támasztják alá, hogy az egyének csoportról alkotott nézetei kognitív sémákba szerveződnek. Ezen kognitív sémák egyike az *egyensúlyi séma*: reprezentálja a társadalmi kapcsolatok szerveződésének észlelését — többek között a baráti vagy ellenséges kapcsolatok szerveződésének észlelését is.

A baráti vagy ellenséges kapcsolatokat olyan szerveződés eredményének tartathatjuk, amely szerveződés sajátossága, hogy végső soron a következő két kijelentés (alapmondat) valamelyikére vezethető vissza:

Barátaim barátai a barátaim.

Ellenségeim ellenségei a barátaim.

Az egyensúlyi séma formalizálására, interpretálására különböző kísérletek történtek; ezek közül mondanivalónk szempontjából Cartwright és Harary *formalizálása* fontos. Ők az egyensúlyi sémát gráfelmélet segítségével formalizálták. Szerintük egy (pl. három csúccsal rendelkező) gráf akkor kiegyensúlyozott, ha a gráf előjele pozitív. A gráf előjelét úgy kapjuk meg, hogy a csúcsok előjeleit összeszorozzuk. (Tehát az egyensúlyhoz a gráfnak páros számú negatív gerincet kell tartalmaznia: 0, 2, stb.)

Ami az egyensúlyi séma *interpretációs kísérleteit* illeti: Heider felfogása szerint az egyensúlyi séma — amely az interperszonális kapcsolatok észlelésére vonatkozik — egy strukturális „jó forma” kifejeződése. Heider formalista pszichológiai koncepció

ciójában az egyensúlyra (harmóniára) az jellemző, hogy az összetartozó személyek és/vagy tárgyak egységesek — mind pozitívak, vagy mind negatívak.

Codol úgy véli, hogy Heidernek abból a megállapításából, amely szerint azon szituációkban, ahol az egyének között pozitív vagy negatív egységes kapcsolatok vannak, a kapcsolatok bizonyos strukturái kellemesebbek, azaz kiegyensúlyozottabbak, mint más strukturák — nem következik az, hogy az egyensúlyi séma kvázi-logikai természetű lenne. Egy ilyen kvázi-logikai természet esetén ugyanis egyfajta logikus gondolkodás manifesztálnódna, s inkonzisztens lenne a szociális ingerek sora.

Azt is feltételezhetnénk, hogy az egyensúlyi séma a tapasztalat, a dolgok szokásos állapota leképzéseként jön létre: a mindennapi életben megfigyeltek reprodukálnának ebben az esetben kognitív formában. Codol ezt a feltételezést is elutasítja azzal az indoklással, hogy a ténylegesen létező csoportok megfigyelése esetén nem mindig tudunk egyensúlyi sémához jutni.

A kritikai észrevételek e csoportja után Codol kijelenti: „Nekünk sokkal inkább úgy tűnik, hogy az egyensúlyi séma *modell*, mégpedig az interperszonális kapcsolatoknak az egyének által kívánatosnak tartott szerveződési modellje. Ebből a perspektívából a csoport ideális képének kifejeződéseként szemlélve, az egyensúlyi séma egy, a kollektív normák által kulturálisan meghatározott szociális „jó forma” reprodukciója.” (Codol, 203.)

Ugyanakkor óvatosnak kell lennünk az egyensúlyi séma érvényének kiterjesztését illetően: *az egyensúlyi sémát helyettesítheti Flament szerint a kongruencia-séma, amikor is egyidejűleg állhatnak fenn baráti/jellenséges és hierarchikus kapcsolattípusok.*

Okunk van azt hinni, hogy nem tapasztalhatjuk az egyensúlyi séma kialakulását olyan szituációkban, amelyeket az egyén „különösnek” vagy „abnormálisnak” észlel, minősít. Ezt erősíti meg pl. Pichevin egyik kísérlete: kísérleti alanyoknak négy, hipotetikus állapotú csoport viszonyait kellett teljessé tenniük, elrendezniük. Ha a kísérleti alanyoknak adott három csoport eleve úgy kapcsolódott, hogy a csoportok közötti kapcsolat nem-kiegyensúlyozott volt — nem próbálták az egyensúlyi sémát helyreállítani; azaz a negyedik csoport a kiegyensúlyozatlan háromszög eredeti jellegét érintetlenül hagyva illeszkedett. Itt tulajdonképpen a kognitív rendszer felbomlását egy, az elvárásokkal nem egyező szituáció eredményeként regisztrálhatjuk — Pichevin szerint.

Mindezen eredményeket előrebocsátva fogalmazza meg Codol a maga hipotézisét: az „általános hipotézist az egyensúlyi sémának fiktív társadalmi strukturákban való összehasonlításával igyekszünk igazolni: az egyensúlyi séma megjelenésére figyelve. A strukturákat kétféle kapcsolattípus határozza meg:

- baráti (vagy ellenséges) interperszonális kapcsolatok
- társadalmi strukturákban jelen levő egyének felfogásbeli egyetértése (vagy egyet nem értése).

Pontosabban: *azt a hipotézist állítjuk föl, hogy az egyensúlyi séma annál határozottabban jelentkezik, minél normatívabb jellegűek az egyének számára a vizsgált strukturákban működő kapcsolatok.*” (Codol, 206.)

Codol a továbbiakban a baráti jellegű és a felfogásbeli egyetértés kapcsolatai között teremt relációt a normativitás, azaz az egyensúlyi séma jelentkezése szempontjából.¹

Az a tény, hogy Codol az egyensúlyi sémát az interperszonális kapcsolatok szerveződési modelljének tekinti, s a kollektív normák által determinált szociális jó forma reprodukciójaként interpretálja, nem zárja ki persze az egyensúlyi séma további jegyeinek — az imént leírtakkal összeegyeztethető — feltárását. Pichevin és Rossignol (Codolhoz hasonlóan) elutasítják Heider elméletét és a kognitív kongruencia Zajonc

által adott jellemzését. Tanulmányukban a kognitív struktúrák hipotézisét fejtik ki. Szerintük a kognitív struktúrák: „tartalmazzák az egyéni megnyilvánulásokat felépítő egyetemes kognitív szkémát, alkalmasak az alanyok válaszaiban megfigyelhető szabályszerűségek visszaadására.” (Pichevin és Rossignol, 733.) Elméleti előfeltevéseik olyan kísérleti szerkezet megteremtésére inspirálták a két kutatót, amelynek eredményeként a *tipikus* ítéletek struktúráihoz jutottak. Kísérleteikkel elszigeteltségtől megfosztott, nem-részleges szerkezetek konstituálódását érték el; e szerkezetek az információ, a különböző emberi megnyilvánulások felépítésében vesznek részt, ezekben manifesztálódnak.

Pichevin és Rossignol szerint: „Úgy tűnik, hogy eredményeink megengedik annak a hipotézisnek a felállítását, amely szerint az egyensúly kerülőútjának („a ferde egyensúly”-nak) kiépülése egyrészt azon kísérletek eredményének tekinthető, amely kísérletek a tapasztalat — részlegességtől megfosztott — szerkezete kialakulásához vezetnek, másrészt implicite vagy explicite utalást tartalmaz a csoport fogalmára-képzetére.” (Pichevin és Rossignol, 733.)

Pichevin és Rossignol kísérleti helyzeteinek sajátossága az, hogy kísérleti alanyaiknál a képzelet által szerveződött kapcsolatok egy imaginárius „lajstrom”-ban rendeződnek. E rendeződést azzal segítették elő: az experimentálisan létrehozott szituáció problematikussá tette az egyén számára a beilleszkedést az adott szimbolikus rendbe; ez olyan kigondolt szituációk állandósítására inspirálta, amely szituációk azért váltak könnyebbé (kívánatosabbá), mert az egyén általa elképzelt helyzetekhez regrediált.

Az egyensúly kerülőútjának kialakítása, vizsgálata tehát kognitív struktúrákhoz vezeték Pichevint és Rossignolt. Választott útjuk nem visz a Codolétól eltérő irányba: a kognitív struktúrák náluk minden esetben szimbolikus, de *szociális* renddel, struktúrákkal összekapcsoltak (interperszonális szerveződés).

Az egyénnek az a törekvése, hogy megvédje autonómiáját, integritását, igen határozottan kimutatható úgy is, mint a strukturális egyensúly felbomlása — hiposztazálja Rossignol és Flament. Az általuk felhasznált két alapmondat (axióma):

1. Barátaim barátai a barátaim.
2. Ellenségeim ellenségei a barátaim.

E két axióma lényeges különbözést mutat. Az elsőben olyan társadalmi megnyilvánulások manifesztálódnak, mint a barátság, az egyenlőségre való törekvés. A második axiómában (az axióma elfogadása, állítása esetén) az első megnyilvánulás módosul: olyan virtuális szituációhoz kapcsolódik, amelyben az egyén szubjektív autonómiájának elveszthető voltára ébred.

A 2. axióma fenti jellemzését alátámasztja többek között Gollob vizsgálata: ez az axióma konstituálódott nála abban a szituációban, ahol a kísérleti személyeknek (gyerekeknek) egy „rossz fiú”-val kellett azonosulniuk. A jelzett példa is arra indítja Rossignolt és Flament-et, hogy a következő, kísérletileg igazolni kívánt hipotézist állítsák fel:

„1) Az általánosan alkalmazott módszerek keretében az első axióma csupán az egyéni és baráti csoport ideális képének kifejezője, annak a képnek, amelyet populációkról rendszerint akkor kapunk, ha az egyéneket felszólítjuk arra, hogy a csoport fogalmát jellemezzék.

2) Az egyensúllyal kapcsolatos második axióma alkalmazása megfelel a csoport fogalmával összefüggő társadalmi megnyilvánulások átmeneti módosulásának, olyan módosulásnak, ...amely véleményünk szerint veszélyezteti az egyén integritását, vagy magának az egyénnek a megnyilvánulását.” (Rossignol és Flament, 419.)

A hipotézis igazolásához a következő módszert veszik igénybe: olyan szituációt

teremtenek, amelyben a csoportot alkotó egyének megnyilvánulásában kimutatható a megismerés struktúrájának átmeneti módosulása.

Maga a vizsgálat (szituáció-alakítás) három fázisú volt. Az első fázisban a kísérleti személyeknek kérdőívet kellett kitölteniük, amely nyolc lehetőséget tartalmazott.²

A második fázis: intelligencia-vizsgálat. A kísérleti személyekből két csoportot képezett Rossignol és Flament. Az egyik csoport tesztje könnyen megoldható volt, s a csoport tagjai — valóságos eredményeiktől függetlenül — azt az értékelést kapták a teszt megoldását követően, hogy eredményeik jók lettek, átlagon felülit produkáltak.

A másik csoport tesztje még könnyebben megoldható volt, a csoport tagjai azonban — valóságos eredményeiktől függetlenül — azt az értékelést kapták a teszt megoldását követően, hogy nem voltak sikeresek: átlagon alulit produkáltak. Ezt követően, a harmadik fázisban a két csoport mindegyikéből két-két alcsoportot hoztak létre; az egyik típusú alcsoportok feladata az „előnyben részesítés”, a másik típusú alcsoportok feladata az „igazság megnevezése” volt.

Az „előnyben részesítés”-re a következő instrukció szólított fel: „Válaszoljon gyorsan, gondolkodás nélkül. Mondja meg mit szeret legjobban, írja le amit gondol, amit leginkább előnyben részesít.” Az „igazság megnevezése”-re a következő instrukció szólított fel: „Mondja meg mit tart igaznak és mit hamisnak az alábbi nyolc mondatból; alaposan gondolja át.” Mindkét instrukció a már említett nyolc lehetőségből való választást implikálta.

A vizsgálat három fázisú szituáció-alakítása messzemenően igazolta az előzetes feltevéseket. Rossignol és Flament azt találta:

1. az egyensúly első axiómáját intenzívebben kifejezők az „előnyben részesítés” utasításának engedelmesebbek közül kerültek ki; eredményes intelligencia-tesztet produkáltak;

2. az egyensúly második axiómájának reprodukálása a kognitív struktúra módosulását manifestálja; a kísérleti személyek inspiráltak — az önmagukról alkotott kép veszélyezettetésére ébredtek. Az egyensúly második axiómáját intenzívebben kifejezők az „igazság megnevezése” utasításának engedelmesebbek közül kerültek ki; intelligencia-tesztjük megoldása sikertelen volt.³

Az exponált problémák feldolgozásának perspektíváiról írva Rossignol és Flament mindenekelőtt Heider formalista pszichológiai koncepcióját utasítják el. A vizsgálatban tapasztalt komplex kognitív folyamatot nem lehet megragadni azzal a „naiív” képlettel, amely szerint az egyensúlyra (harmóniára) az jellemző, hogy az összetartozó személyek és/vagy tárgyak egységesek — mind pozitívák vagy mind negatívák. De nem elégséges a vizsgálat tanulságainak leírásához a Cartwright és Harary által bevezetett, az egyensúlyi sémát a gráfelmélet segítségével formalizálni óhajtó eljárás sem.

Példaszerűnek mondható véleményünk szerint az, ahogyan Rossignol és Flament — Codolhoz hasonlóan — az egyensúlyi séma kialakulását, módosulásait nem pusztán kognitív aktusoknak, kognitív szabályokkal megragadható mentális folyamatoknak tekintik, hanem az egyének szociális kapcsolatait, tapasztalatait leképeződéseinek.

Rossignol és Flament konklúziói a következők: az egyensúly első axiómája fejezi ki az egységes, baráti, egyenlőségre törekvő csoport ideális képét. E csoport ideális jellegét az biztosítja, hogy a csoport keretében az egyénre a szubjektív szabadság morálja, a felelősség morálja jellemző; az jellemzi e csoport tagjait, hogy felelős és szabad személyeknek tudva magukat racionálisan választhatják meg magatartásukat.

„Talán lehetséges kimutatni azt, hogy bizonyos szituációk és elsősorban azok, amelyeket mi használtunk föl (sikertelenség az intelligencia-tesztnél), megrendítik

azt a képet, amelyet az egyén önmagáról alkotott (az intelligencia fogalmának és ellentéteinek tanulmányozása bizonyos mértékben alátámasztja ezt a hipotézist). Ilyen körülmények között egyik lehetőség (és talán az egyetlen), hogy az egyén továbbra is, a kísérletben elszenvedett kudarc dacára, felelősként és önállóként mutatkozzék abból áll, hogy kudarcaiért a felelősséget külső, leküzdhetetlen körülményekre hárítja, pl. másra, olyanra, aki természetesen távol áll attól a csoporttól, amely a meghatározás szerint baráti és egyenlőségre törekvő.” (Rossignol és Flament, 423.)

Az elszenvedett kudarc tipikusan vezethet olyan elaborációhoz, amely végső soron az egyén szubjektív önállósága illúziójának fenntartását célozza.

Pichevin és Poitou arra figyelmeztetnek tanulmányukban, hogy a pszichikus egyensúly jelentkezését nem lehet a megismerő struktúra manifesztálódásaként, vagy egy spontán séma kialakulásaként felfogni. Még akkor sem, ha „Körülbelül egyidejűleg különféle kísérleti kutatások ötletes módszerekkel kimutatták a személyek közötti baráti-, szeretet- vagy megbecsülés-kapcsolat megnyilvánulásának hajlamát a strukturális egyensúlynak megfelelően. Ez a hajlam (amely kizárólagosként jelenik meg Heider formalista pszichológiai koncepciójában) táplálta a ‚megismerő összefüggés’ elméleteinek áramlatát, amelyek szerint minden mentális folyamatról szóló hipotézis előre meghatározottan építi fel az egyéni manifesztációkat és képzeteket.” (Pichevin és Poitou, 111–112.)

Valójában a pszichikus egyensúly imént vázolt megnyilvánulási hajlamai kimutathatóan ideológiai eredetűek. Az ideológiai eredet igazolására Pichevin és Poitou a következő vizsgálatot végezték: Afrikában felnőtt, de jelenleg Franciaországban tanuló diákokat választottak kísérleti személyekül. Feltételezték, hogy esetükben az életkoron alapuló ellentét éppúgy befolyásolja a pszichikus egyensúly megnyilvánulását, mint a francia kísérleti személyek esetében a munkavállaló-munkaadó típusú ellentét. Francia és afrikai alanyokból alkottak tehát populációt; mindkét populációnak nem-differenciált, kor alapján differenciált és társadalmi osztály alapján differenciált stimulusokat adtak.

A kísérleti személyeket felszólították: képzeljenek el és rajzoljanak le három fikatív személy között fennálló baráti vagy barátságatlan kapcsolatokat. (Összefüggő vonallal egybekapcsolva két nevet ha kölcsönösen baráti, szaggatott vonallal egybekapcsolva két nevet ha kölcsönösen ellenséges a kapcsolat.) Mindaddig kellett a rajzokat produkálniuk, amíg a lehetséges nyolc-féle struktúrát nem reprodukálták. Mindenesetre az először produkált struktúrákat tekintették úgy, mint amely a kísérleti személy szerint legadekvátabb a kísérletvezető utasításával.

Pichevin és Poitou feltevése szerint a Heider-féle formalista pszichológia elvárásaitól eltérően az életkorral, osztállyal való differenciálásnak betudhatóan a kísérleti személyek nem a három pozitív kapcsolatot tartalmazó struktúrát produkálták első rajzukkal. Első helyre a kongruens kiegyensúlyozott struktúra került: „a differenciált két helyzetben ... két homológ stimuláns (két azonos társadalmi osztályhoz tartozó egyén) és a maga nemében egyetlen stimuláns (eltérő korú vagy társadalmi osztályú egyén) különböztethető meg. A három kapcsolat struktúrájában, amely pozitív és negatív kapcsolatot tartalmaz... szükségszerűen vagy egyetlen pozitív vagy egyetlen negatív kapcsolat van. Azt mondhatnánk, hogy ilyen kettős grafikonban *kongruencia* van a kor vagy osztály szerinti differenciálás és a baráti kapcsolat között, amikor is a maga nemében egyetlen kapcsolat a két homológ stimuláns között található.” (Pichevin és Poitou, 115.)

Pichevin és Poitou konklúziója szerint *megszűnik a teljesen pozitív, kiegyensúlyozott baráti kapcsolat struktúrájának előnyben részesítése, ha olyan differenciációt vezetünk be a stimulánsok között, amely a termelés társadalmi szerkezetében elfoglalt hely*

különbözését tükrözi vissza. (A vizsgált afrikaiaktól eltérően a francia társadalomban a korkülönbség nem-antagonisztikus.)

A baráti kapcsolatok struktúrája, a barátság normája tehát Codol, Pichevin és Rossignol, Rossignol és Flament, Pichevin és Poitou experimentális adatokkal alátámasztott vizsgálatainak tanulsága szerint nem a megismerő sztereotípiák struktúrája, objektíválódása. Nem egy spontán séma kialakulása, nem kvázi-logikai természetű, nem egyszerűen a tapasztalat, a dolgok szokásos állapota leképzéseként jön létre.

Azt gondoljuk, Codol megállapítását fogadhatjuk el: az egyensúlyi sémát (amelynek manifesztálódása tapasztalható a baráti kapcsolatok esetében is) kollektív normák által, kulturálisan meghatározott szociális „jó forma” reprodukciójaként értelmezhetjük. E definíció a társadalmi szerkezet, az egyéni integritás bizonyos szociális behatásoktól való megőrzése törvényszerűségeinek érzékeltetését is megengedi.

Összegezzük az első rész legfontosabb tanulságait.

1. A szociális normák (főként a barátság normája) szerveződési módjait kísérletekkel tanulmányozva a franciaországi Aix-en-Provence-ban dolgozó szociálpszichológusok egy köre határozottan, tervszerűen összefüggő stúdiumok alapján a pszichikus egyensúlyi séma sajátos leírását adta.

2. Szerintük az egyensúlyi séma modell, ám a szociális érintkezés eredményeiként jön létre, s létrejövésének ezen jellegzetességét nem szabad elfednünk azzal, hogy *csak* kognitív entitásnak állítjuk.

3. Az egyensúlyi séma nem egynemű tulajdonságok, minőségek sémája; a tulajdonságok, minőségek ellentétesek is lehetnek: pozitív-negatív; barátság-barátságtalanság, felfogásbeli egyetértés-felfogásbeli egyet nem értés.

4. Az *egyensúlyi séma* terminusa esetükben soha nem egyetlen pszichikus feldolgozási módot jelöl: ha csak ezt a terminust használják is, ez szerintük minden esetben implikálja a *kongruens séma* terminusát (a kongruencia kialakulásának, megnyilvánulásának lehetőségét).

5. Olyan szabályai vannak az általunk bemutatott egyensúlyelméletnek, amely szabályok egy bonyolult, komplex harmóniát tükröznek.

Szociális kategorizáció: a normaképződés egy mozzanata

Dolgozatunk jelen részében a normaképződés egy mozzanatának, a szociális kategorizációnak a kérdését vizsgáljuk. Azért gondoljuk fontosaknak ezen kérdéseket, mert felfogásunk szerint pl. az alapmondatok (axiómák) — Barátaim barátai a barátaim. Ellenségeim ellenségei a barátaim. — elfogadása, átalakításai, megszerkesztésük folyamata is a szociális kategorizáció aktusával történik.

Meghatározzuk a szociális kategorizáció fogalmát, szemügyre vesszük: a szociális kategorizáció folyamata pusztán kognitív szabályokkal megragadható mentális folyamat-e.

Megvizsgáljuk: feltétlenül egynemű-e a szociális kategorizáció mint mentális folyamat és a kategorizációt kifejező viselkedés, magatartás.

Próbáljuk tipologizálni: a *kategorizáció*, mint a szociálpszichológia által tanulmányozott lelki aktus, milyen felfogású magyarázatokat kap különböző szociálpszichológusoknál, s hogy ezek közül az eltérő magyarázatok közül melyiknek a logikáját tarthatjuk a legmeggyőzőbbnek.

Két csoportot különíthetünk el; az egyikbe azokat a szociálpszichológusokat

sorolva, akik Tajfel kategorizáció-magyarázatát teszik a magukévá. Tajfel szerint a kategorizációk „lelki folyamatok, amelyek arra irányulnak, hogy a környezetet fogalmilag kategóriákba rendezzék: csoportok személyeinek, tárgyakkak, eseményeknek vagy ezek bizonyos jegyeinek olyan együtteseibe, amelyekbe ezek mint egymáshoz hasonlóak vagy mint az egyén cselekvése, szándékai illetve attitűdjei szempontjából egymással egyenértékűek, kapcsolódnak”. (Tajfel, 272.)

Teljesen azonos az előzővel pl. Louche felfogása, aki szerint „A kategorizáció lényege a környezet beosztása a kategóriákkal megegyező ingerek átcsoportosítása által. A környezetnek ez a rendszerbe foglalása szervezi meg az egyének alkalmazkodásához nélkülözhetetlen állapotot és a csoportok légkörét.” (Louche, 942.)

Ami miatt a magyarázat jelzett típusát kritizálni lehet, azt Garai fogalmazza meg pregnánsan. A kritikán túlmenve úgy érezzük egyben létre is hoz, kialakít egy más típusú magyarázatot.

Garai szerint lényeges különbség van a kategorizációk között; a különbség oka: más-más tárgyra irányulhat a kategorizálás. Abban az esetben, ha egy általam látott tárgyat almazöldnek minősítek, maga a minősített tárgy teljes egészében változatlan marad, nem módosítja a kategorizálás aktusa. Ha azonban a kategorizálásom szociális lesz, tehát pl. úgy módosul az előbbi szituáció, hogy azt mondom: az általam látott tárgy almazöld, én azokkal értek egyet, akik ezt állítják, s nem azokkal, akik kékeszöldnek vélik — akkor nem pusztán a látott tárgy, hanem és magam is kategóriába sorolódom azáltal, hogy nem magától a tárgyról, hanem egy tárgyra vonatkozó kijelentésről mondok ítéletet. Ahogyan Garai írja: „Ha tekintetbe vesszük a szociális kategorizációnak ezt az önminősítő vonatkozását, akkor be kell látnunk, hogy szemben a kategorizációnak azzal a típusával, amelyet az egyén valóban a tőle szigorúan elválasztott környezet valamely minőségén végez *a szociális kategorizáció valóságosan módosítja a tárgyat, amelyre vonatkozik, hiszen ennek része az egyén is, akit korábbi attribútumain kívül ezután az a további tény is fog jellemezni, hogy ezt a mentális aktust végrehajtotta, netán eredményére vonatkozó közlést tett.*” (Garai, KP, 545.)

Ez az önminősítés *logikai paradoxon*hoz vezet. A kategorizáció aktusával a *kognitív egyensúly* alakul ki, vagy a *kognitív egyensúlytalanság* jön létre. Az előbbire: ha egy csoport tagjainak egybehangzó ítélete egy egyént a csoporthoz hasonlóan minősít, s az így minősített egyén a csoporthoz tartozónak mondja magát, akkor ezáltal önmaga teremti meg — legalábbis egy szempontból — a csoporttagság szempontjából — a hasonlóságot.

A kognitív egyensúlytalanságra felhozható példa: ha egy csoport tagjainak egybehangzó ítélete egy egyént a csoporthoz hasonlóan minősít, ám az így minősített egyén a csoporthoz nemtartozónak mondja magát, akkor ezáltal önmaga teremti meg — legalábbis egy szempontból — a csoporttagság szempontjából — a különbözőséget.

Mindkét döntés esetében a döntést hozó egyén utólag igazolva láthatja döntését.

A szociális kategorizáció imént ismertetett paradox jellege annak tulajdonítható, hogy a társadalmi lét szerkezete tagolódás nélküli — nem különül el az egyén, mint a tudat alanya, és az egyén környezete, mint a tudat tárgya.

Úgy gondoljuk, módszertanilag körültekintőbbnek tarthatjuk Garai felfogását; respektálhatónak érezzük, ahogyan Tajfeltől eltérően a kategorizáció nem-szociális és szociális fajtája között különbséget tesz.

A kategorizáció szociálpszichológiai felfogás-típusainak logikáját elemezve az a következő kérdés adódhat: a kategorizáció, mint *mentális aktus*, mint *kognitív művelet* minden esetben, szükségszerűen vezet-e a kategorizációval harmonikus, azzal meg-

egyező cselekvéshez? Tehát ha én azáltal, hogy egy bizonyos tárgyat almazöld színűnek mondva csoportbasorolom magam (mentális aktust végrehajtva) úgy fogok-e a későbbiekben cselekedni, hogy cselekedeteim is megegyezzenek a csoport tagjainak cselekedeteivel.

Hogy egyszerűbb legyen a probléma, ragadjuk ki a *szociális kategorizáció* kérdésköréből az *attitűd* kérdését. Vajon milyen a viszony a pszichikus folyamatok és a cselekvések, az akciók között? La Piere klasszikus kísérlete adhat adalékot kérdésünk megválaszolásához. La Piere az U.S.A.-ban egy kínai házaspárral éttermeket, szállodákat keresett fel; az általuk felkeresett helyeken (egyetlen kivételtől eltekintve) kifogástalanul bántak velük. Az a kérdőív azonban, amelyet látogatásaik után juttattak el a felkeresett helyekre, azt tudakolva: hogyan viselkednének kínai vendégekkel — túlnyomórészt elutasító válaszokat tartalmazva érkezett vissza; a megkérdezettek döntő többsége még a kiszolgálást is — mármint a kínaiak kiszolgálását — visszautasította.

Vizsgáljuk meg: a leírtakból levonható konzekvenciák megjelennek-e a szociálpszichológia attitűd-teóriájában. Azt vehetjük észre, hogy a klasszikus attitűd-felfogás nem veszi tudomásul a pszichikus folyamatok — tehát jelen esetben az attitűd-kialakulás — és a cselekvés, a viselkedés lehetséges diszharmóniáját.

Szimptomatikusnak mondható az az érvelés, amit Allport egy 1935-ben írt tanulmányában használ. Szerinte egy attitűd nyíltan *mentális* vagy *motoros* minősítése azért ellenszenves a pszichológiában, mert belőle a test-lélek dualista felfogására lehet gyanakodni. (Régebben ugyanis a pszichológiában elválasztották az attitűd mentális és motoros: cselekvéses, viselkedési, mozgásos fajtáját.) Jelenleg az attitűd, mint kifejezés implicite hordozza mindkét eredeti jelentését (azaz mentális hajlam és motoros beállítódás is egyben). Allport kiemeli: a különböző attitűd-meghatározások tartalmaznak egy lényeges közös elemet — az attitűd alapvető vonásaként tüntetik fel a reakcióra való predispozíciót vagy készenléletet. Hangsúlyozzák: az attitűd nem befejezett, hanem kezdeti, előkészítő jellegű. Nem viselkedés — csak előfeltétele a viselkedésnek. Az attitűd olyan mentális és idegi készenléti állapot, amely a tapasztalat révén szerveződik és irányító, illetve dinamikus hatást gyakorol az egyén valamennyi tárgyra, helyzetre történő reagálására.

Allport felfogására is reagál egy 10 évvel ezelőtt írt tanulmányában Fishbein. Szerinte meddőnek mondható az a próbálkozás, amely attitűdméréssel jósolja be a viselkedést. Fishbein úgy véli, valószínűtlen a hagyományosan mért attitűd és a viselkedés konzisztenciája. Azért tartja valószínűbbnek az inkonzisztenciát, mert egy adott egyén viselkedésének legfontosabb determinánsai nemcsak az illető egyénnek egy bizonyos tárggyal, személlyel szembeni viselkedés-intenciói lehetnek. Valamely tárggyal, személlyel szembeni viselkedést olyan változók is determinálhatnak, amelyek nincsenek kapcsolatban az inger-tárggyal, hanem a szituáció sajátosságaiból, vagy egyéni különbségekből adódó változók.

Tehát azt mondhatjuk: az egyén viselkedése különböző változók függvénye; ezen változók együttesében az attitűd csupán az egyik komponens.

Azzal, hogy felhívjuk a figyelmet az attitűd és a viselkedés lehetséges eltérésére (inkonzisztenciájára) természetesen nem szándékozunk azt állítani, hogy a kategorizáció, mint mentális aktus mindig eltér a viselkedésben megmutatkozó kategorizációtól.

Ahhoz, hogy a kategorizáció, mint kognitív művelet és a viselkedés viszonyának kérdését tisztázzuk, a *kognitív diszsonancia* elméletének lényegét idézzük fel Deutsch és Krauss alapján:

- „1. az ismeret egyes elemei közötti viszonyok lehetnek disszonánsak, azaz előfordulhat, hogy nincsenek összhangban egymással ezek az elemek;
2. a disszonancia léte olyan feszítőerőket alakít ki, amelyek a disszonancia csökkenésére irányulnak, elkerülni igyekezve a disszonancia fokozódását;
3. a feszítőerők munkája kifejezésre jut többek között a viselkedés változásai, az ismeret megváltozása és egy olyan körültekintő attitűd által, amely óvatos az információkkal és az új véleményekkel szemben.

Az ismeret két eleme (X és Y) között akkor van disszonancia, ha Y-ból nem-X következik. Abban az esetben, ha Y-ból X következik, a kapcsolatot mint konzonanciát definiálhatjuk. Ha semmiféle kapcsolatban sincs együtt X és Y akkor, mint alkotóelem egyik sem helytálló a másikhoz viszonyítva.” (Deutsch és Krauss, 75.)

Az idézetből számunkra konzekvenciaként az adódik, hogy

- a) a kognitív művelet sor és a cselekvés, viselkedés között lehet összhang (pl. egy kérdőívre adott válaszban önmagamat úgy kategorizálom, mint faji előítéletektől mentes személyiséget, tehát azt állítom, hogy nincsenek fenntartásaim a négekkel szemben — viselkedésem pedig egy adott szituációban igazolja, alátámasztja ezt a kategorizációt);
- b) a kognitív művelet sor és a cselekvés, viselkedés között lehet diszharmónia (pl. egy kérdőívre adott válaszban önmagamat úgy kategorizálom, mint faji előítéletektől mentes személyiséget, tehát azt állítom, hogy nincsenek fenntartásaim a négekkel szemben — viselkedésem azonban egy adott szituációban nem igazolja, megcáfolja ezt a kategorizációt).

Persze lehet diszharmónia és összhang a kognitív művelet sorok között és a viselkedés, cselekvés egyes elemei között is.

a) Előfordulhat, hogy a faji előítéleteket tudakoló kérdőívnek arra a kérdésre fellelve, hogy elfogadnák-e szomszédomnak egy néger házaspárt — igennel válaszolok (s ezzel faji előítélettől mentesnek kategorizálom magam), ám azt a következő kérdést, hogy férjhez adnám-e a lányomat egy néger férfihoz — nemmel felelem meg (s ezzel bizonyos faji előítélettel bíró személyiségnek kategorizálom magam). Itt a dolgot az a duplikálás is bonyolítja, amelyet Garai javasol. Ő — számunkra meggyőző érvekkel — elkülöníti a kategorizációt, mint kognitív művelet sor *tárgyszintjét* és *metaszintjét*. Könnyű belátni, hogy e két szint között is lehet diszharmónia vagy összhang.

b) Végül: az ismétlést elkerülendő — példáinkat (az előzőekre visszagondolva) áttekintjük a *kérdés-válasz* síkról a viselkedés, a megvalósítás síkjára, s ezzel a viselkedés, cselekvés egyes elemei között fellelhető diszharmónia illetve összhang létét illusztrálhatjuk.

Foglaljuk össze röviden: melyik *kategorizáció-felfogás* logikáját javasoljuk elfogadásra.

Úgy gondoljuk, hogy a szociálpszichológia számára az a kategorizáció-felfogás lehet a legmegfelelőbb, amelyik úgy fogja fel a szociális környezetet, hogy az nem létezik a szociális kategorizációtól függetlenül, azaz nem létezik mint az egyéntől, az egyén kategorizációjától elkülönült tárgy. Az egyén része a szociális környezetnek, s ha a környezetet kategorizálja, önmagát is elrendezi ezzel a kognitív aktussal.

Szükségesnek érezzük továbbá a kategorizálás aktusának vizsgálata esetén az általunk jelzett *kognitív-viselkedési szint* lehetséges diszkrepanciájára felhívni a figyelmet, nem elfogadva az Allport által leírtakat — hogy tudniillik feltétlenül el kell kerülnünk a *mentális-motoros* elkülönítést.

*A bemutatott egyensúlyi séma előképe Lukács „különösség”
felfogásában*

Az egyneműség igényét korlátozó pszichikus egyensúlyelmélet olyan harmónia-felfogásról árulkodik, amelynek úgy hisszük pszichológián kívüli előképét is felfedhetjük. Véleményünk szerint a pozitív-negatív kapcsolatoknak az a rendje, amelyet egyensúlynak-kongruenciának minősítenek az általunk kiválasztott francia szociálpszichológusok — olyan *közép* kitüntetéséhez vezet, amelynek elemzését Lukács az esztétika középponti kérdésének mondja.

Láthattuk: az alapmondatok (axiómák) variánsai olyan etikai konzekvenciájú állítások, amelyekben pozitív és negatív szociális kategóriák szerepelnek. Két állítástól eltekintve (Barátaim barátai a barátaim. Ellenségeim ellenségei az ellenségeim.) — a pozitív a negatívval közvetítődik az axiómavariánsokban.

Ellentétes tulajdonságok közvetítődhetnek úgy, hogy egymásrahatásuk egy tulajdonképpen új entitást eredményez; ennek az új entitásnak a vonásait Lukács Arisztotelész etikájából bontja ki. Lukács szerint az etika centrális problémája a *közép*.

Mit jelent a *közép* Arisztotelésznél? „Az erény... olyan lelki alkat, amely az akarati elhatározásra vonatkozik, abban a hozzánk viszonyított középben áll, amely egy szabálynak megfelelően határozható meg, mégpedig azon szabálynak megfelelően, amely szerint az okos ember határozná meg. Középhatár két rossz között, melyek közül az egyik a túlzásból, a másik a hiányosságból ered; s középhatár azért is, mert míg az egyik rossz a kellő mértéket túllépi, a másik pedig azon alul marad, az érzelmekben éppúgy, mint a cselekvésekben — az erény a középet találja meg, és azt is választja. Ezért lényegét és mibenlétét kifejtő meghatározást tekintve az erény *közép*, de abból a szempontból nézve, hogy mi a legjobb és a helyes, az erény a legfelső csúc s.” (Arisztotelész, 43.)

Hogyan kapcsolódó mármost a *barátsággal a közép*? Azért hozhatók kapcsolatba, mert Arisztotelész szerint a *barátság* is erény, vagy legalábbis szoros kapcsolatban van az erénnyel. A *barátság* is *közép*; *közép* denotációi által (azáltal, hogy a *jó, kellemes, hasznos, a hasonlóság* a „*barátság*” denotációi, és az *egyenlő* minősítés illeti meg valamennyit — nem pedig a *túlsok* vagy *túlkevés* minősítés).

De *közép* a *barátság* egy olyan számbeli limitáció által is, amely intenzitás-előírással indokolt; Arisztotelész azt mondja: az embernek sem sok, sem kevés barátja ne legyen, hiszen a barát közös élet folytatását kívánja, ezt pedig sok emberrel nem lehet tenni.

Maga a *barátság közép* tehát; véleményünk szerint középjellege manifesztálódik a barát-ellenség axióma-variánsokbeli kombinációival. Ezekben a kombinációkban az emberi képességek harmóniája tükröződhet — a cselekvő, kognitív struktúrákkal önmagát is szociálisan kategorizáló személyiség: összehangolódása, ellenállása; az egyensúly és a kongruencia.

Nem mond-e ellent a *közép*nek az, hogy a bemutatott szociálpszichológiai tanulmányok nem 50—50%-nyi megoszlású ellentétes: pozitív-negatív (barát-ellenség, felfogásbeli egyetértés-felfogásbeli egyet nem értés) minősítéseket tüntetnek ki?

Arisztotelésznél a *közép* olyan, mint a kör közepe: minden szélsőségtől azonosan távol van. Lukács szerint viszont: „a különösség nem pont, nem a megközelítés végpontja, mint az általánosság és az egyediség, hanem terület, mozgástér. Ez a megállapítás tovább konkretizálja az etikai *közép* lényegét és funkcióját, mint eddig lehetséges volt. A *közép* pusztán formális jellegét már korábban is kiegészítettük a harmónia tőle elválaszthatatlan tartalmi meghatározásával. Most megmutatkozik, hogy a harmónia célul kitűzött módjai — függetlenül attól, hogy milyen mértékben

érik el — pluralisztikus jellegűek: minden egyediségnek rendelkeznie kell a harmónikus beteljesülés saját módjával, de ezek, ha valódi beteljesülések, mind a közép-tételezését realizálják. Csak így őrződhetik meg, és emelkedhetik ugyanakkor magasabb fokra a különösen a megszüntetett egyediség. Tehát a közép nem pont, hanem terület, mozgástér.” (Lukács, AET, 37—38.)

Ez a felfogás, amely a *különösséget* nem ponttal szimbolizálható középként, hanem, kiszélesítve: *mozgástérrel* (mezővel) szimbolizálható középként fogja fel — véleményünk szerint előképe lehet a dolgozatunkban reflektált szociálpszichológiai felfogásnak.

A dolgozatunk első részében ismertetett, egy típusba fogható szociálpszichológiai vizsgálatok olyan séma érvényességét igazolják, amely séma kiegyensúlyozottságát, harmóniáját nem feltétlenül egynemű alkotóelemek, nem is ellentétes — ám fele-fele megoszlásban fellelhető alkotóelemek biztosítják. A jellemzett vizsgálatokban a kognitív struktúrák harmóniája ellentétes de együtt közvetítő entitásokból adódik: egy különösként konstituálódó mozgástér (közép) megszerkesztése eredményeként.

Mindaz, amit az egyensúlyi séma és kongruencia előképéről, a lukácsi *különösségről* elmondunk, inkább körvonalait rajzolta le ennek az előképnek, s nem adta részletes, kidolgozott ábrázolását.

Anélkül, hogy a részletes kidolgozásnak akár csak az illúzióját is keltenénk, az arisztotelészi *közép* és a lukácsi *különösség* pusztán érintőleges összevetéséhez is szükséges az alábbiak megfontolása: Arisztotelész szerint „mindenben, ami folyamatos és osztható, található túlzás, hiány és közép, és ezek vagy a dolgok egymáshoz való viszonyában, vagy a dolog hozzánk való viszonyában ilyenek”. (Arisztotelész, EE, 33.) Az erkölcsi erény elérése azért is nehéz, mert az mindig az egyes emberhez szükségképpen viszonyított közép (tehát egy „mozgó”, dialektikus közép); viszonylagosságát, mozgékony voltát példázza másrészt az a tény is, „hogy a középhez viszonyítva nem mindig ugyanott helyezkedik el az egyenlőtlenség és hasonlóság, hanem némelykor a túlzó, némelykor meg a hiánnyal kapcsolatos lelki alkattól könnyebb az átmenet a középsőhöz.” (Arisztotelész, EE, 38.)

Nem minden esetben feltétlenül azonos tehát a közép távolsága a túlzás és a hiány szélsőségétől: némelykor az egyikhez, némelykor a másikhoz lehet közelebb. Ez a megengedés bizonyos fokig oldja az arisztotelészi *közép* rigorózusságát. (Vö.: „Például a testedzés esetében a túlzás egészségesebb a hiánynál és közelebb van a középhez, míg a táplálkozásban a hiány egészségesebb a túlzásnál.” Arisztotelész EE, 38.)

Lukács közép-értelmezése jóval nagyobb mozgástérrel enged meg (azaz „mozgékonyabb”, dialektikusabb), mint Arisztotelészé. Lukács esztétikai validitását művében az esztétika és a kritika feladatává teszi, hogy a középnek (a különösségnek) az alkotó által véghezvitt kiválasztását megvizsgálja — nem feledkezve meg arról: „egy sor van előttünk: az esztétika általános törvényszerűsége általában, a műfaj konkrét-különös törvényei, történelmi differenciálódás a műfaj fejlődésében, az egyes műalkotások egyéni formálása, és csak az utolsó fokon következhetnek be a középpont konkrét meghatározása. De ezzel nem statuálunk individualista relativizmust. Mert az általunk felállított, semmiképpen sem teljes, csupán a legelvszerűbb szakaszokat felmutató sor valóban sor, amennyiben jelzi az egyre pontosabban és konkrétan ható meghatározásokat, amelyek csak az egyéni műalkotásokban zárulnak le igazán” (Lukács, 136.)

Végül: Arisztotelész szerint a középtől távoleső szélsőségek elvetendő, rosszak. Lukács árnyaltabb és engedékenyebb a szélsőségek (a különöstől távoleső egyes és általános) vonatkozásában. Hangoztatja: a szélsőségeknek is megvan a maguk jó-

gosultsága — nem lehet elutasítani, rossznak minősíteni az általánost és az egyest sem. Az objektív valóság egy-féle ugyan, ám „A mindennapi gyakorlattal kapcsolatos megismerés bárhol megrögződik, konkrét gyakorlati feladata szerint.”; „az elméleti megismerésben... a mozgás mind a két irányban, valóban az egyik szélsőségtől a másikhoz megy... a művészi visszatükrözésben a közép szó szerint középpé, gyújtóponttá lesz, ahol összpontosulnak a mozgások.” (Lukács, 128, ill. 129.)

Természetesen az általános és az egyes különösként való elrendeződésének kérdését (a pszichikus egyensúlyi séma viszonylatában) sem lehetne elkerülni egy mostani lehetőségeinket meghaladó elemzés esetében. A *harmónia* és a pszichikus egyensúlyi séma részletes összevetése is teljesebbé tehetné az előadottakat. Befejezésül: azt a hipotézisünket is érvekkel kellene hatékonyra tenni, amely szerint Lukács *különössége* az információs egyensúly eklatáns példája.⁴

Dolgozatunk zárógondolataként a hiányosságok közül legalább az imént elő-
előadottakat fogalmazzuk meg; a folytatás elképzelt útját is megjelölve így.

JEGYZET

¹ Az ismétlést elkerülendő, eltekintünk az eljárás leírásától. Codol e tanulmányát részletesen reprodukáltuk. Vö.: *Világosság*, 17: 1976. 438—442. l.

² A kitöltés tulajdonképpen minősítést jelentett — 0—5-ig terjedő értékekkel kellett ez egyes lehetőségeket minősíteniük a kísérleti személyeknek. A nyolc lehetőség:

Barátaim barátai a barátaim.
Barátaim barátai az ellenségeim.
Ellenségeim barátai a barátaim.
Barátaim ellenségei a barátaim.
Ellenségeim ellenségei a barátaim.
Ellenségeim barátai az ellenségeim.
Barátaim ellenségei az ellenségeim.
Ellenségeim ellenségei az ellenségeim.

³ Az első és második axióma jelentéskörét tisztázandó, ismertetnünk kell: a nyolc lehetőség hogyan fogható két tömbbe — egy-egy axióma modifikációjaként — Rossignol és Flament szerint. Az első axióma állítása: Barátaim barátai a barátaim.

Az első axióma tagadása: Barátaim barátai az ellenségeim.
Ellenségeim barátai a barátaim.
Barátaim ellenségei a barátaim.

A második axióma állítása: Ellenségeim ellenségei a barátaim.
Ellenségeim barátai az ellenségeim.
Barátaim ellenségei az ellenségeim.

A második axióma tagadása: Ellenségeim ellenségei az ellenségeim.

⁴ Az információs és energetikai egyensúly jellemzéséhez, megkülönböztetéséhez — *Világosság* 17: 438—442. l.

IRODALOM

- Arisztotelész — *Nikomakhoszi etika*. Budapest, 1971. Magyar Helikon
Arisztotelész — EE: *Eudemoszi etika*. In: *Eudemoszi etika. Nagy Etika*. Budapest, 1975. Gondolat
Codol (J.—P.) — Schème d'équilibre et normes sociales, *L'Année Psychologique*, 74: 1974.
Deutsch (M.) — Krauss (R.M.) — *Les théories en psychologie sociale*. Mouton et Co, 1972, Paris.
Garai (L.) — A francia szociálpszichológia — 1968 után, *Pszichinform*, 1972. (MTA Pszichológiai Intézete; kéziratként)
Garai (L.) — KP: Kategorizációs paradoxon megfigyelése kísérleti nagycsoportban, *Magyar Pszichológiai Szemle*, 33: 1976.
Louche (C.) — Les effets de la catégorisation sociale et de l'interaction collective dans la préparation et le déroulement d'une négociation inter-groupe, *Bulletin de Psychologie*, 28: 1974—1975.
Lukács (Gy.) — *A különösség mint esztétikai kategória*. Budapest, 1957, Akadémiai Kiadó.
Lukács (Gy.) — AET: *Adalékok az esztétika történetéhez*. Budapest, 1972. I. k. Magvető Kiadó

- Pichevin (M.—F.) — Poitou (J.—P.) — Le „biais d'équilibre": un exemple de consigne implicite, *Cahiers de Psychologie*, 17: 1974.
- Pichevin (M.—F.) — Rossignol (C.) — Représentation du groupe: structure du sujet et équilibre structural, *Bulletin de Psychologie*, 29: 1975—1976.
- Rossignol (C.) — Flament (C.) — Décomposition de l'équilibre structural, *L'Année Psychologique*, 75: 1975.
- Tajfel (H.) — La catégorisation sociale. In: Moscovici (S.) — *Introduction à la psychologie sociale*. Larousse, 1972, Paris. Tome I.

Tibor Balogh

CONSIDÉRATIONS SUR LA NATURE DE LA RELATION
ENTRE LE SCHÉMA DE L'ÉQUILIBRE PSYCHIQUE ET
LES NORMES SOCIALES

L'auteur résume les oeuvres de *Codol*, *Pichevin—Poitou*, *Pichevin—Rossignol* et *Rossignol—Flament*. Ces études traitent du problème de l'équilibre et formulent une théorie particulière de celui-ci vérifiée expérimentalement.

La deuxième partie du travail s'occupe des questions de la catégorisation sociale jouant un rôle dans la réalisation de l'équilibre; enfin, l'auteur fait allusion à l'analogie ético-esthétique qui existe entre la théorie formulée dans les oeuvres mentionnées et la théorie du particulier d'après la conception de *G. Lukács*.

Тибор Балог

МАТЕРИАЛЫ К ХАРАКТЕРУ РЕЛЯЦИЙ, СУЩЕСТВУ УЩИХ МЕЖДУ
СХЕМОЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО РАВНОВЕСИЯ И СОЦИАЛЬНЫМИ
НОРМАМИ

Резюме

В своей работе автор излагает своё мнение относительно работ Кодоля, Пишвена — Поату, Пишвена — Россиньола, Россиньола — Фламанта. В этих работах рассматривается своеобразная, схема равновесия, обоснованная многочисленными экспериментами.

Во второй части работы автор касается вопросов социальной категоризации, играющих роль в формировании схемы равновесия. В заключение автор высказывает своё мнение относительно этического и эстетического хосдства рассматриваемой концепции равновесия, относительно трактовки *Лукачем* особенности как философской категории.